

UDK: 725.94(497.6):323.285(497.6)“1914”

Izlaganje sa naučnog skupa

PRILOG HISTORIJII SVAKODNEVNICE: SPOMENIK UMORSTVU - OKAMENJENA PROŠLOST NA IZDRŽAVA- NJU STOLJETNE KAZNE

Indira Kučuk-Sorguč
Sarajevo

Abstract: Applying the principles of investigative journalism, the author strives to reconstruct the fate of the monument memorial for Ferdinand and Sophie, which was erected in 1917 and removed in 1918. The author tries to determine what happened to the memorial from its destruction to today.

Key words: Sarajevo Assassination, memorial, Franz Ferdinand, Sophie Höchenberg

Abstrakt: Primjenjujući principe istraživačkoga novinarstva u ovom se radu nastoji rekonstruirati sudbina spomenika podignutog 1917. kao spomenik Ferdinandu i Sofiji, a uklonjenjog koncem 1918. godine. Autorica nastoji utvrditi šta se dešavalo sa spomenikom od njegova uklanjanja do danas.

Ključne riječi: Sarajevski atentat, spomenik, Franz Ferdinand, Sofija Höchenberg.

Kada se uzmu u obzir sve Scile i Haribde kroz koje su prošli bosanskohercegovački narodi samo u 20. stoljeću, onda je naprosto nemoguće da bolje prođu spomenici kulture i kulturno-umjetnička djela ma kakve svrhovitosti i društveno-historijske validnosti bili. Jedan od takvih voluminoznih spomenika kulture kojim je poku-

šano markirati Sarajevski atentat kao teroristički čin usmjeren na elementarno ljudsko pravo na život, i danas je predmet vještih spekuliranja i političkih manipulacija. Riječ je o spomeniku nadvojvodi Franzu Ferdinandu i njegovoj supruzi vojvotkinji Sofiji od Höchenberga koji je pod precizno definiranim imenom "Spomenik umorstvu" instaliran pred ulaz u Latinsku ćupriju, ratne 1917. godine.

Sudbina spomenika nije ništa svjetlija od mračnog usuda koji nije mogao mimoći ovaj nesuđeni carski bračni par. Devedeset godina od atentatorske furije koju je prouzrokovala, poduprla i u cjelosti organizirala vojno-politička vrhuška Srbije dajući historijsku ulogu u ruke mlađahnom Principu i nekolicini njegovih sudruga i supatnika, ovaj znakoviti povijesni događaj nanovo se pokušava rekonstruirati u punini povijesnog realiteta i u valu novootkrivenih činjenica. Austrijski i njemački historičari iznose skrivene ili do sada u istrazi nedovoljno obrađene detalje, kao što je navedeno u veoma zanimljivoj, znanstveno utemeljenoj i historijski pouzdanoj knjizi Fridricha Würthlea "Die Spur führt nach Belgrade"¹ (Trag vodi u Beograd) u kojoj je rastumačena politička pozadina atentata kao povoda za Prvi svjetski rat. Sigurno je da ova knjiga kao i nekoliko dokumentarnih filmova koji su snimljeni u posljednje vrijeme a prezentiraju i nove interpretacije događaja, stavljaju Sarajevski atentat ponovno u fokus naučne i ukupne društvene javnosti. "Historijska distanca" reći će svoje a i Spomenik umorstvu bi trebao nakon gotovo stoljetnog tamnovanja izaći iz političko-povijesnog zatočeništva i biti vraćen na mjesto gdje je determinirana povijest prijestolonasljednika i njegove žene, ali gdje je i počela povijest ovoga spomenika.

Za Bosnu i Hercegovinu Sarajevski atentat predstavlja stalni pritisak, zbog nedvojbeno opozitnog tumačenja njegove uloge i historijsko-političke važnosti kako u povijesničarskim, tako i u dnevno-političkim krugovima, što svoje refleksije, a i određene reperkusije, ostavlja i na ukupnu domaću javnost, koja izražava duboku podijeljenost oko toga pitanja.

Ne samo da ga srpska historiografija i samim tim srpski narod u Bosni i Hercegovini drži patriotskim činom otpora okupatoru, nego je diskutabilno i samo njihovo tumačenje "patriotizma". Oko toga će valjda neka buduća historiografija reći svoje, a dok ne kaže, trijalistička politika će se komodati.

Da bi u cjelosti rekonstruirali neobičnu, veoma kompleksnu i zanimljivu priču oko Spomenika, moramo se sjetiti vjernog zapažanja Luciena Febvrea: "Čim se nač-

¹ Fridrich Würthle, *Die Spur führt nach Belgrade*, Wien-Zürich-New York, 1967.

ne, svaki problem ne prestaje da se usložnjava, da se rasteže po širini i debljini.”²

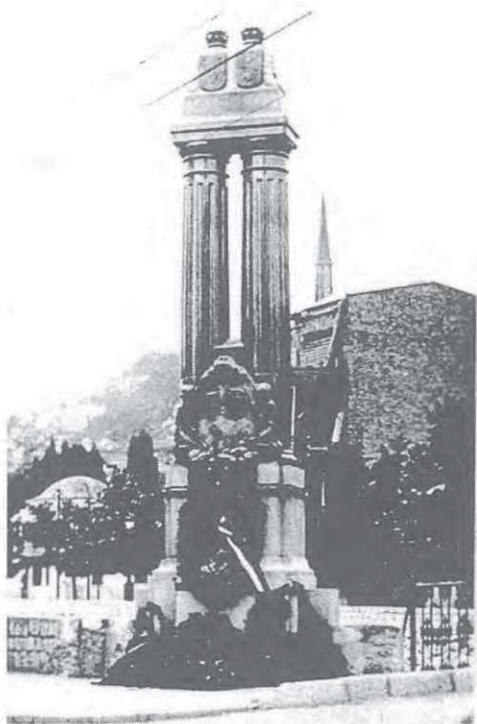
Sa Spomenikom umorstvu uistinu je tako. Nebriga mjerodavnih institucija determinirala je u potpunosti ovo pitanje kao neriješeno do daljnjeg, a osnovne informacije vrlo su šture i neprecizne.

Spomenik žrtvama atentata – Ferdinandu i Sofiji, grandiozno je kiparsko djelo koje je pod nazivom “Spomenik umorstvu” postavljeno na Latinsku ćupriju, preko puta mjesta na kojem je izvršen ovaj strašni zločin u kojem je, bez obzira na navodne namjere atentatora, stradala jedna žena i to trudnica. Spomenik se sastojao iz tri dijela, dva velika stuba visine otprilike desetak metara, te centralnog medaljona sa ugraviranim likovima Franza Ferdinanda i Sofije, ispod kojeg se nalazila tzv.

niša u kojoj je odlagano cvijeće i paljene svijeće. Ukupno, spomenik je sa postoljem imao visinu od 12 metara. Na samoj ulici sa skretanja iz ulice Obala, tačno na mjestu gdje su kasnije postavljene stope odakle je Princip pucao, nalazila se prvobitno velika ploča koja je služila kao mjesto gdje su građani mogli izraziti svoju počast žrtvama zločina, polagati cvijeće, paliti svijeće. Bilo je to mjesto nezaobilaznog protokola za sve strane delegacije koje su u tom ratnom ambijentu posjećivale Sarajevo.

Sastavni dio spomenika, koji i dan-danas, u prilično zapuštenom i ruiniranom stanju stoji na ulazu u Latinsku ćupriju, jeste klupa - sofa od betona s koje namjernik može pred očima imati cijeli spomenik.

Spomenik umorstvu je u stilu kasne secesije projektirao i izvajao akademski kipar Eugen Bory iz Mađarske. Postavljen je 28. juna 1917.³ na treću godišnjicu Sa-

² Charles-Olivier Carbonel, *L'historiographie*, Paris, 1981.

³ U listu “Bosnische Post” od 28. juna 1917. objavljen je članak o postavljenju Spomenika.

rajevskog atentata na rubu Latinske ćuprije, preko puta mjesta atentata. Međutim, u katalogizaciji Historijskog muzeja, u kojem smo pronašli fotografiju spomenika piše da je fotografija snimljena u Sarajevu, 1915. godine, što ipak nije moglo biti tačno jer historijski izvori kažu drukčije.

Spomenik je stajao na tom mjestu sve do kraja 1918., kada ga je nova jugoslavenska država Kraljevina SHS skinula, nakon čega je krenula njegova nova odiseja.

Spomenik je živio neki svoj, prilično tajanstven i neordinaran život, i poslije njegovog zvaničnog naredbodavnog uklanjanja. Čak su se plele i misteriozne priče.

Prema rekonstrukciji dogodilo se sljedeće: Ovaj megalitni spomenik koji je izgrađen od domaćeg kamena bihacita i jako je otporan na različite vremenske nepogode, dospio je najprije u Zemaljski muzej gdje se nalazio sve do kraja Drugog svjetskog rata, kada je brigu o njemu preuzeo Zavod za zaštitu spomenika.⁴

U međuvremenu je osnovana Umjetnička galerija Bosne i Hercegovine, pa je spomenik prebačen u njen depo. Niko od nadležnih iz ove institucije ne može reći kad se to dogodilo jer u arhivi ne postoji dokument kojim bi posvjedočili precizno vrijeme njegovog smještanja, okolnosti pod kojim se to dogodilo i ukupnu informaciju o fizičkom stanju spomenika. U Galeriji se nalazi četrdesetak i više godina. Prema tvrdnjama sadašnje direktorice mjetničke galerije BiH g-đe Melihe Husedžinović⁵ u Galeriju nije dospio cjelokupan spomenik nego samo njegov centralni dio – dakle, medaljon sa likom nadvojvode i vojvotkinje. Gdje su u tom "interregnumu" nestali ostali dijelovi – oni najmonumentalniji – dva stuba, ne zna se. Jedan je dio završio u Trebinju kod jednog klesara, a jedan u Sarajevu, na Kobiljoj Glavi kod jednog kamenoresca.⁶

Pokušaj da nađemo kamenoresca sa Kobilje Glave koji je prilikom adaptacije nekadašnjeg Muzeja Mlada Bosna – sad Muzej austrougarskog perioda 1878.-1918., pomogao da se oprave kamene ploče od bihacita dajući svoj materijal i radnu snagu besplatno, propao je jer on više nije među živima. Prilikom susreta sa doc. dr. Zijadom Šehićem otkrio mu je da je do dijela spomenika došao na čudan način. Pošto mu država nije mogla platiti rad na spomeniku za poginule rudare jame u Raspotočju,

⁴ Podatak se temelji na izjavama kustosa uposlenih u ovim kulturno-historijskim ustanovama pošto u njihovim arhivama nije sačuvana otpremnica ili dopremnica te nikakav zvaničan nalog ili dopis o izmještanju tj. premještanju Spomenika.

⁵ Intervju autora članka vođen 21. juna 2004. godine sa direktoricom Umjetničke galerije BiH Melihom Husedžinović.

⁶ Autorizirani intervju sa doc.dr. Zijadom Šehićem dat autoru članka 15. maja 2004.

ona mu je darovala kameni stub Ferdinandovog i Sofijinog spomenika!⁷

Uglavnom, glavni dio spomenika – dakle, medaljon, teži skoro jednu tonu, i predstavlja u smislu održavanja za Umjetničku galeriju BiH veliki problem.

Što se tiče instaliranja “Spomenika umorstvu” na prvobitno mjesto, takav zahvat bio bi i sa historijskog i sa političkog aspekta danas vrlo upitan. Ovo pitanje još nije razmatrano na Vladi Kantona, a Komisija za spomenička obilježavanja trebala bi ovakav zahtjev uputiti na Skupštinu Kantona. Mnogo je razloga koji izazivaju kontroverzu kad je o ovom pitanju riječ i oni su kamen-spoticanja “Ferdinandovom i Sofijinom” povratku na Latinski most. Austrijska ambasada distancirala se od bilo kakvog uplitanja, osim što je sigurna njihova finansijska podrška šta god da naše vlasti odluče, bilo da je riječ o potpunoj rekonstrukciji At-mejdan parka sa ili bez “Spomenika umorstvu”. Zatim, naše vlasti još nisu razmatrale jednu drugu, nacionalno, patriotski i historijski potpunu neupitnu istinu koja podrazumijeva podizanje spomenika za istinske bosanskohercegovačke patriote, borce koji su ustali protiv austrougarske okupacije, kakvim su Muhamed Hadžijamaković, Abdulah Kauččija ili Avdo Jabučica, čija imena nose u njihovom Sarajevu neke sporedne ulice, a postaviti ovaj spomenik prije tih spomen-obilježja bilo bi u najmanju ruku nepromišljeno prema bosanskoj historiji i herojima koji su branili integritet BiH još te 1878. godine. Zato je do daljnjeg nepoznata dalja sudbina ovog veleljepnog i gigantskog “oltara”. S aspekta umjetničke kritike, te umjetničke i kulturne stagnacije u toku Prvog svjetskog rata, ovaj je spomenik značajno skulptorsko djelo jer je upravo izražaj svoga vremena što je u Evropi toga kulturno paraliziranog doba bilo nepojmljivo.

A paraliza sadašnjih bosanskohercegovačkih vladajućih struktura dugog je trajanja. Što u prijevodu znači da bi “Spomenik umorstvu” mogao postati stoljetni zatočenik sarajevskih podruma i bogaza. ■

⁷ Ibidem

“CONTRIBUTION OF EVERYDAY HISTORY: MEMORIAL TO
MURDER – THE STONE MONUMENT THAT SUFFERED A
CENTURY-LONG SENTENCE”

Summary

The memorial to the victims of the assassination, Ferdinand and Sophie, was a grandiose work of sculpture entitled “Memorial to Murder,” which was designed and made by sculptor Eugen Bory from Hungary. On June 28, 1917, the third anniversary of the Sarajevo Assassination, the monument was mounted across the street from the site of the assassination, on the edge of the Latin bridge. The memorial had three parts: two large columns of about ten meters high and central medallion engraved with the faces of Franz Ferdinand and Sophie, in front of which lay a space to put flowers and light candles. The memorial was around twelve meters high. It remained on the same spot until the end of 1918 when the new south Slav state, the Kingdom of Serbs, Croats, and Slovenes, removed it and started an odyssey of the monument. It was kept in the Zemaljski Museum, where it remained until the end of the Second World War when it was transferred to the jurisdiction of the Institute for the Protection of Monuments. In the meantime, the Art Gallery of Bosnia and Herzegovina was founded, so the monument was placed in its warehouse where it remained for more than forty years. However, the Gallery did not have the entire monument; it only had the central part – the medallion with the faces of the archduke and his wife. Where the rest of the monument was kept during the “interregnum” is unclear. One of the two columns ended up with a sculptor in Trebinje, and the other with a stonecutter in Sarajevo on Kobilja Glava. ■